

Z KARTOS INVESTUOTOJŲ ELGSENA: VILNIAUS KOLEGIJOS STUDENTŲ TYRIMAS

Giedrė Lapinskienė¹, Daiva Malakaitė², Inga Pašiušienė², Laura Žarskienė²

¹VILNIUS TECH, ²Vilniaus kolegija

Anotacija. Sparčiai besivystančios finansinės technologijos lemia geresnį finansų sektoriaus prieinamumą ir augantį individualių investuotojų įsitraukimą į investavimo procesą. Z kartos atstovai, pasižymintys aukštu skaitmeniniu raštingumu, smalsumu, imlumu naujovėms, yra linkę greitai priimti sprendimus ir sparčiai vartoti. Tyrimai rodo, kad jauni asmenys dažnai prekiauja neįvertindami rizikos, mažai analizuoja išorinius ir vidinius ekonominius veiksnius, o finansų rinkose dažnai demonstruoja iracionalų elgesį.

Atliekant tyrimą, remiantis finansinės elgsenos teorinių šaltinių analize, buvo atlikta anketinė apklausa raštu siekiant iširti jaunų investuotojų elgseną. Apklausos rezultatai apibendrinti remiantis teorinėmis įžvalgomis, pagrįstomis mokslinių straipsnių analize, akcentuojant atliktus investuotojų elgsenos, Z kartos savybių, požiūrio į žaliąjį investavimą tyrimus. Šio žvalgomojo tyrimo tikslas – kategorizuoti tyrime dalyvavusių studentų elgseną pagal jų investavimo tipą, įvertinant poreikį rinktis žaliąsias investicijas. Atliekant tyrimą buvo svarbu ne tik surinkti duomenis, bet ir ugdyti studentų finansinio raštingumo įgūdžius, skatinant gilesnį savęs pažinimą, ugdant kritinį mąstymą, gebėjimą identifikuoti savo emocijas, priimti racionalius ir atsakingus investicinius sprendimus, kartu ugdant atsakingą investuotoją, kuris supranta, kad investuojant galima ne tik uždirbti investicinę grąžą, bet ir keisti pasaulį renkantis žaliąsias investicijas. Tyrimas parodė, kad ekonomiką ir finansus studijuojantys studentai yra racionalūs ir jiems svarbu prisidėti prie pasaulio žalinimo, tačiau jie dar nedrąsiai pritaiko savo teorinius įgūdžius praktikoje ir yra labiau linkę palaikyti teoriškai nei praktiškai rinktis žaliąsias investicijas. Atsakiusieji į tyrimo klausimus buvo sugrupuoti į aštuonis investuotojų asmenybės tipus pagal jų galimą elgesį investuojant. Daugiau nei pusė (57 proc.) respondentų priklauso investuotojų asmenybės tipų grupėms, kurios turi daug racionalių bruožų, penktadalis (19 proc.) respondentų priklauso investuotojų tipui, kurio investiciniai sprendimai remiasi tik racionalia logika, o likusiųjų (24 proc.) – elgsena finansų rinkose pasižymi iracionalumu. Iracionalia elgsena pasižymintiems investuotojams svarbu analizuoti save ir identifikuoti veiksnius, darančius įtaką jų iracionaliems sprendimams.

Reikšminiai žodžiai: investuotojų elgsena, investuotojų tipai, Z karta, žaliosios investicijos.

Įvadas

Finansinės technologijos (Fintech) išpūdingu greičiu keičia finansinių paslaugų industriją. Paskatinti sparčiai besivystančių finansinių technologijų ir finansų rinkų neprofesionaliems investuotojams prieinamumo, akcijomis prekiauja daug jaunų žmonių. Anot BofA Global research (2020) atlikto tyrimo, jauni (Z kartos) investuotojai siekia pasinaudoti rinkos teikiamomis galimybėmis ir gauti greitą trumpalaikį pelną. Kaip parodė apklausa, jauni neprofesionalūs investuotojai prekiauja dažniau (t. y. vykdo daugiau sandorių), prisiima didesnę riziką, atidžiai stebi savo investicinius portfelius ir įgyja kitų, profesionalių investavimo ekspertų nuomone, blogų investavimo įpročių.

Z kartos investuotojų elgsena finansų rinkose domina ir mokslininkus. R. Rosdiana (2020), N. D. Philippos ir Ch. Avdoulas (2020), M-H. Chen ir kt. (2019) atliko studentų apklausas. Jų analizė parodė, kad kuo daugiau jauni žmonės turi informacijos, tuo jų sprendimai atsakingesni, todėl yra svarbu ugdyti tinkamą jaunų asmenų požiūrį į investavimą.

Pastaraisiais dešimtmečiais investavimo elgsenos teorijos nagrinėjamos remiantis psichologijos mokslo įžvalgomis. Analizuojama emocijų, patirties, aplinkos, pasitikėjimo savimi ir kitų psichologinių veiksnių bei priežasčių įtaka investuotojų elgsenai (Kumar ir kt., 2021, Chen

ir kt., 2019). Dar naujesni tyrimai apima ir žaliosios ekonomikos aktualijas – baimės dėl pasaulio ateities ir vertybių įtaką renkantis investicijas (Anderson, Robinson, 2021).

Akivaizdu, kad jaunų investuotojų elgsenos iracionalumo apraiškas lemia jų asmenybės tipas, charakteris, emocijos, todėl galima teigti, kad darniems ir finansiškai naudingiems investiciniams sprendimams priimti nepakanka vien tik finansinio raštingumo. Inspiruotos tokių tyrimo rezultatų, šio straipsnio autorės atliko Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto studentų apklausą norėdamos iširti jaunų neprofesionalių investuotojų elgsenos finansų rinkose racionalumą, kad būtų galima tobulinti studentų finansinio raštingumo ugdymą.

Tyrimo tikslas – nustatyti Z kartos investuotojų tipus pagal jų polinkį į racionalumą ir kartu identifikuoti šios kartos atstovų požiūrį į žaliąsias investicijas.

Taikomi metodai: sisteminė mokslinė literatūros analizė, kiekybinė Vilniaus kolegijos studentų apklausos, atliktos taikant apklausos raštu metodą, analizė.

Literatūros apžvalga

Terminas *investuotojas* apibūdina asmenį, nuosavybės teise turintį finansinių priemonių arba ketinantį jų įsigyti, kad sulauktų teigiamos grąžos iš

savo investuoto kapitalo (Finansinių priemonių rinkų įstatymas, 2007). Pagrindinis bet kurio investuotojo tikslas yra sumažinti riziką ir padidinti gaunamą grąžą. Priešingai elgiasi finansų rinkose spekuliuojantys asmenys, kurie noriai investuoja į rizikingą turtą trumpuoju laikotarpiu, tikėdamiesi uždirbti iš turto kainų skirtumo. Investuotojai skirstomi į profesionalius ir neprofesionalius. Neprofesionalūs investuotojai – tai mažiau investavimo žinių ir patirties turintys investuotojai. Šiai kategorijai priklauso dauguma investuojančių fizinių asmenų. Šiame straipsnyje nebus analizuojamas spekuliacinio ir investavimo sąvokų skirtumas. Akcijų pirkimas bei pardavimas traktuojamas kaip investavimas, neatsižvelgiant į jo laiko periodo trukmę. Taip pat šiame straipsnyje žodis *investuotojas* bus vartojamas kaip individualaus investuotojo sinoniminis terminas ir ši sąvoka bus tapatinama su neprofesionalaus investuotojo apibrėžimu.

Terminas *elgsena* (angl. *behaviour*) yra dar viena esminė sąvoka, vartojama analizuojant investavimo procesą. Šiame straipsnyje žodis *elgsena* apibrėžiamas kaip individo veikimas tam tikroje aplinkoje, siekiant maksimalios asmeninės naudos finansų rinkose. Toks terminas iš esmės nurodo tai, kad aprašomiems procesams įtakos turi ir psichologijos mokslas. Pirmosios ekonomikos ir psichologijos mokslų sankirtos idėjos išsakytos A. Smith „Moralinių sentimentų teorijoje“ (1759), tačiau klasikinė finansų teorija nesirėmė šiomis išvalgomis ir teigė, kad efektyvioje rinkoje veikia daug racionalių investuotojų (Fama, 1970). Klasikinės teorijos teigimu, investuotojas yra racionalus, priima racionalius sprendimus, turi priėjimą prie geriausios informacijos, o priimdamas sprendimus nesikliauja emocijomis ir išankstinėmis nuostatomis, sąmoningai vengia rizikos ir finansų rinkose veikia siekdamas naudos sau. Racionalus investuotojas puikiai moka naudotis statistiniais ir analitiniais metodais, vertindamas investicijų finansinę naudą.

Aštuntajame dešimtmetyje ekonomikos mokslui įtaką ėmė daryti kognityvinės psichologijos mokslo atradimai, kurie parodė, kad realybėje žmogus nėra visiškai savanaudis ir nebūtinai elgiasi racionaliai. Anot teoretikų, žmogus dažnai remiasi išankstinėmis nuostatomis ir emocijomis, pateiktos informacijos pobūdžiu, savo ir kitų patirtimi. Teoretikų nuomone, investavimo sprendimų priėmimo procesą veikia daug subjektyvių ir objektyvių priežasčių. Elgsenos finansų mokslas yra susijęs su investuotojų psichika ir jos įtaka priimant finansinius sprendimus. Tokių reikšmingų tyrimų, paskatintųjų šios mokslų krypties vystymąsi, autoriai yra Kahneman ir Tversky, Thaler, Baker & Wurgler, J. Shiller ir kiti. Elgsenos

finansų tyrimų tikslas yra nustatyti iracionalių investuotojų elgesį lemiančius veiksnius. Po 2007–2008 m. finansinės krizės ši mokslų šaka tapo dar svarbesnė. O šių tyrimų pritaikymas rinkoje padėjo identifikuoti ir tipizuoti investuotojų asmenybes, siekiant geriau suprasti jų elgseną ir pagerinti investavimo rezultatus (Pompian, 2006).

Finansų elgsenos tyrimų yra tiek finansų, tiek psichologijos moksliniuose žurnaluose. Psichologijos mokslas dar detaliau gilinasi į nuokrypius ir asmenybių tipų sąryšius. V. Kumar ir kiti (2021) nagrinėjo ryšį tarp tokių savybių kaip bandos elgsena, pernelyg didelis pasitikėjimas savimi, nuostolių vengimas ir penkių asmenybių tipų bei pasiūlė galimą sprendimų priėmimo medį.

Žalioji (platesne prasme – tvarus) investavimas, prioritetingas Europos žaliojo kurso investicijų plano dalis (European Commission 2020), yra dar viena svarbi tyrimų kryptis. Mokslininkai ieško atsakymų, kas galėtų paskatinti investuotojus aktyviau rinktis socialiai atsakingas įmones ir taip prisidėti prie ekonominių pokyčių. Tam tikslui A. Anderson ir D. T. Robinson (2021) atliko tyrimą – sukūrė klausimyną, sudarytą iš keturių klausimų blokų, iširti finansinį ir aplinkosauginį raštingumą, žaliąją elgseną, investavimo sąmoningumą, klimato kaitos sukeltų grėsmių suvokimą. Apklausos rezultatai parodė, kad rinktis žaliąsias investicijas skatina ir jaučiama baimė dėl galimų gamtinių katastrofų, kurias sukelia klimato kaitos padariniai. Tai lemia pokyčius ir investiciniuose portfeliuose – skatina juos žalinti. Bendrąja prasme, tyrimas parodė, kad neigiamos klimato kaitos padarinių baimė yra daug labiau susijusi su kasdieniu vartotojų elgesiu, bet daug mažiau turi įtakos veiksams finansų srityje. Apklausos autoriai pažymi, kad piniginiai motyvai taip pat yra svarbi investicijų pasirinkimo dalis, nes dalis respondentų tiki, kad aplinką tausojančios investicijos yra pelningos. Tai suponuoja, kad piniginiai motyvai iš dalies lemia jaunų investuotojų sprendimą investuoti į žaliuosius fondus arba tai tampa galimybe racionalizuoti savo įsitikinimus.

Sąvoka *karta* nurodo tuo pačiu laiku gyvenančius artimo amžiaus žmones. Dažniausiai ši sąvoka vartojama norint nusakyti skirtumus tarp įvairių amžiaus grupių. Visuomenės skirstymas į kartas pagal gimimo laikotarpį nėra labai tikslus, nes daugumos valstybių istorija yra unikali ir visuomenės tiesiogiai veikė skirtingi demografiniai, istoriniai ir sociokultūriniai reiškiniai. Vis dėlto didžioji dalis mokslininkų, atsižvelgdama į tam tikro gyvenamojo laikotarpio svarbiausius įvykius, kartas paprasčiausiai skirsto pagal žmonių gimimo datą. Kartų teorijos pradininkai W. Straus ir N. Howe (1991) kartas skirsto taip: kūdikių bumo karta (1943–1960), X karta (1961–1981), Y/ Tūkstantmečio karta (1982–2004), Z/ Interneto

karta (nuo 2005). Tyrėjas M. McCrindle (2021) siūlo keturias kartų grupes: statytojai (1925–1945), kūdikių bumo karta (1946–1964), X karta (1965–1979), Z karta (1995–2009). Pastaruoju skirstymu remiamasi ir šiame straipsnyje.

Mokslininkai nurodo įvairius Z kartos bruožus: hiperaktyvumą, infantilizmą, vartotojiškumą, dėmesio koncentracijos, komunikacijos bei kritinio mąstymo stoką. Šios kartos atstovai nemėgsta statiško darbo biure – jiems būdingas dinamiškas darbo stilius, vienu metu geba atlikti kelias užduotis (Chillakuri, Mahanandia, 2018). Anot E. Kocai (2018), Z kartos atstovams būdinga dezorientacija, apatija, blaškymasis tarp priimtinių ir kitų jiems primestų vertybių, o vartojimas tampa vienu iš svarbiausių individualaus gyvenimo stiliaus pagrindų. A. Dolot (2018) teigia, kad Z kartos atstovai, nepaisant jauno amžiaus, yra profesiniu požiūriu aktyvūs. M. Hernandez-de-Menendez ir kt. (2020) ištyrė, kad Z karta pageidauja mokytis naudodamasi tokiomis naujausiomis technologijomis kaip virtualioji ir papildytoji realybė, 3D spausdintuvai, dirbtinis intelektas, hologramos, nešiojamieji įrenginiai, virtualios laboratorijos ir blokų grandinė (angl. blockchain).

Z kartos investuotojų elgsena finansų rinkose domina daugelį mokslininkų. M-H. Chen ir kt. (2019) teigia, kad Z kartos atstovai yra kūrybiški, imlūs informacijai, geba vykdyti kelias užduotis vienu metu, tačiau kartu jie – nekantrūs, orientuoti ne į procesą, o į greitą rezultatą, nemėgsta ilgai trukančios, monotoniškos veiklos. Šios savybės daro neigiamą įtaką Z kartos atstovų tvarių investicinių sprendimų priėmimui, nes investuojant orientuojamasi į ilgą laikotarpį, kuris įprastai generuoja didesnę, lyginant su trumpuoju laikotarpiu, investicinę grąžą. R. Rosdiana (2020) kaip pagrindinę Z kartos savybę, priimant investicinius sprendimus, išskyrė labai didelį pasitikėjimą savimi. Tai parodo, kad tik aukštas investicinių gebėjimų lygis gali padėti priimti neskubotus, gerai apsvaistytus ir efektyvius investicinius sprendimus. N. D. Philippas ir Ch. Avdoulas (2020) atliko Graikijos (2019–2020 m.) studentų apklausą. Tyrimas parodė, kad jauni asmenys atsakingiau priima sprendimus, kai turi daugiau informacijos. Autoriai nustatė, kad studentai vyrai yra labiau finansiškai išprusę nei studentės moterys, o studentai, kurių finansinio raštingumo lygis aukštesnis, yra geriau pasirengę susidoroti su netikėtais finansiniais sukrėtimais. N. Artavano ir S. Karos (2020), tyrusių JAV Masačusetso universiteto studentų finansinio raštingumo lygį ir jo įtaką išiskolinimų grąžinimui, tyrimo rezultatai parodė žemą studentų finansinio raštingumo lygį (39,5 proc.). Moterų finansinio raštingumo lygis buvo gerokai mažesnis nei vyrų

(26 proc.). Autoriai pažymi, kad studentai, kurių finansinio raštingumo lygis yra žemas, tikisi ateityje gauti mažesnę atlyginimą, labiau linkę neįvertinti būsimų paskolų įmokų ir net 38,2 proc. jų nuvertina ateities rizikas.

Atlikti moksliniai tyrimai rodo, jog Z kartos atstovai, gimę technologijų amžiuje, greitai perpranta ir profesionaliai valdo technologijas, tačiau juos išblaško ir hiperaktyvumą didina aktyvus įvairių platformų naudojimas. Ši karta mažiausiai konservatyvi visuomenės dalis, ji aktyviai imasi įvairių veiklų. Tokia gyvenimo dinamika turi įtakos gebėjimų valdyti informaciją vystymuisi ir skatina jaunuolius priimti greitus sprendimus.

Išnagrinėta teorija paskatino iškelti probleminį klausimą – kokiems investuotojų tipams galima priskirti Vilniaus kolegijos studentus ir kaip gautus tyrimo rezultatus ir būdingus Z kartai bruožus bei jaunuolių polinkį elgtis iracionaliai panaudoti investavimo studijų procesui tobulinti? Žaliojo kurso finansų rinkose svarba ir aktualumas inspiravo į apklausą įtraukti papildomų klausimų, siekiant iširti Z kartos požiūrį į žaliąjį investavimą ir skatinti aktyvesnę studentų susidomėjimą žaliosiomis investicijomis.

Tyrimo metodika

Siekiant iširti Z kartos investuotojams būdingą elgseną finansų rinkose, buvo pasirinktas M. Pompian (2006) naudotas Myers-Briggs tipų indikatorius (toliau tekste – MBTI). M. Pompian teigia, kad vieni investuotojai turi mažai laiko ir kantrybės tvarkyti savo finansus, kiti pradeda investuoti per vėlavimą, bet dalis vis dėlto demonstruoja daugiau drausmės investuodami finansų rinkose nei likusieji. Pagal M. Pompian naudotą modelį išskiriami aštuoni galimi investuotojų asmenybės tipai, sudaromi pagal tris investuotojų asmenybės profilio dimensijas. M. Pompian MBTI modelis buvo pritaikytas tirti Vilniaus kolegijoje studijuojančių Z kartos atstovų, investuojančių finansų rinkose, elgseną, naudojant anketinės apklausos raštu tyrimo metodą.

Tyrimo klausimyną sudarė 15 diagnostinių klausimų, suskirstytų į tris klausimų blokus, sudarytus iš penkių klausimų pagal investuotojų asmenybės dimensijas. Klausimynas buvo sudarytas iš uždarytųjų klausimų. Pirmas klausimų blokas skirtas nustatyti, ar investuotojas, pagal savo asmenybės tipą, yra *Idealistas* ar *Pragmatikas* (I arba P). Antrojo bloko klausimai turėjo padėti nustatyti, ar investuotojas yra *Rėmintojas* ar *Integruotojas* (F arba N), o trečiajame bloke buvo pateikti klausimai, kurie investuotoją priskyrė *Reflektoriaus* arba *Realisto* asmenybės tipui (T arba R). Raidės pagal Pompian modelį simbolizuoja

gerąsias ir blogąsias investuotojų savybes. Blogiosiomis savybėmis, t. y. iracionaliu elgesiu finansų rinkose, pasižymi *Idealistas* (raidė I iš pirmos dimensijos), *Rėmintojas* (raidė F iš antros dimensijos) ir *Reflektorius* (raidė T iš trečios dimensijos). *Idealisto* skiriamieji bruožai – per didelis pasitikėjimas savimi, nenoras ieškoti daugiau informacijos. *Rėmintojas* remiasi tik tam tikra informacija ir nėra linkęs analizuoti išorinių veiksnių. *Reflektorius* pasižymi bailumu ir nenoru imtis aktyvių veiksmų. Priešingai, gerosiomis savybėmis, t. y. racionaliu elgesiu finansų rinkose, pasižymi *Pragmatikas* (raidė P iš pirmos dimensijos), *Integrutojas* (raidė N iš antros dimensijos) ir *Realistas* (raidė R iš trečios dimensijos). *Pragmatikas* demonstruoja gerą realybės ir savęs suvokimą, linkęs daug analizuoti. *Integrutojas* išsiskiria sisteminiu požiūriu, geba struktūrizuoti savo investicinį portfelį. *Realistas*, priešingai nei *Reflektorius*, drąsiai priima sprendimus. Norint nustatyti dominuojantį bruožą kiekvienoje iš trijų dimensijų, buvo sudaryti 8 trijų raidžių akronimai (IFT, IFR, INT, PFT, INR, PFR, PNT, PNR), nurodantys tam tikrą bruožų derinį, pagal kurį investuotojas priskiriamas vienam iš aštuonių investuotojų asmenybės tipų. Šis modelis buvo papildytas klausimais apie žaliąjį investavimą, siekiant iširti, kurio tipo studentai labiau linkę atsižvelgti į jų finansinių sprendimų daromą poveikį aplinkai.

Tyrimo imtis apskaičiuota taikant Paniotto formulę su 5 proc. paklaida. Siekiant rezultatų reprezentatyvumo, buvo apklausti 185 Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto finansų, apskaitos ir ekonomikos studijų krypties studentai, gimę 2000 metais ar vėliau. Tyrimo klausimynas Vilniaus kolegijos studentams pateiktas elektroniniu paštu.

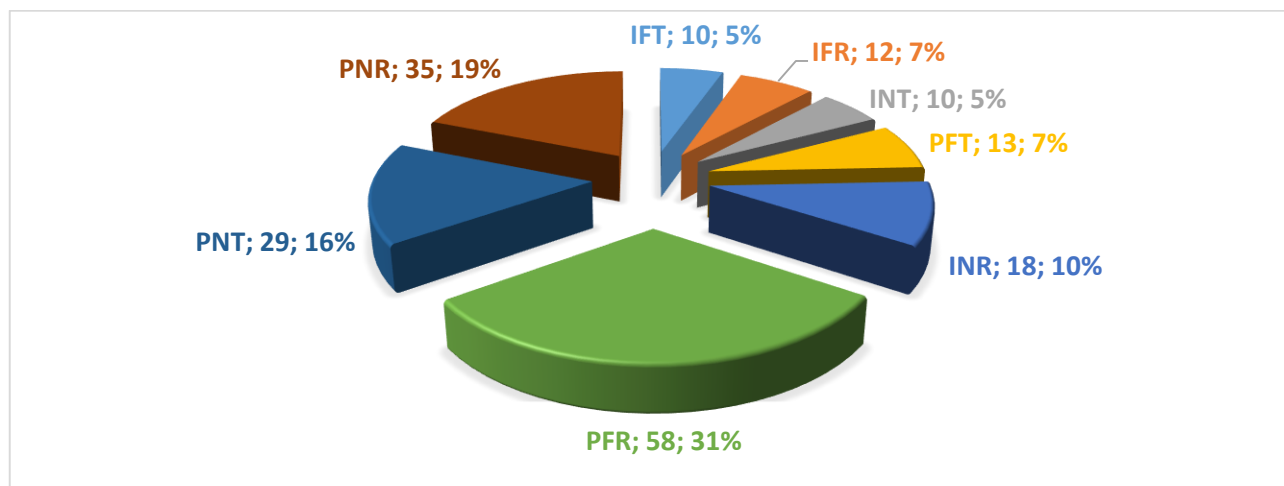
Apklausiai buvo naudojamas MS Office 365 Forms paketas, o gauti duomenys apdoroti MS Excel programa.

Tyrimas atliktas 2022 m. vasario mėnesį.

Tyrimo rezultatai ir diskusija

Atlikus Z kartos teorinių ir M. Pompian nurodytų bruožų teorinę lyginamąją analizę pastebėta, kad mokslininkai priskiria Z kartai daugiau savybių iš neigiamų bruožų skalės (*Idealistas*, *Rėmintojas*, *Reflektorius*). Per didelis optimizmas, pasitikėjimas savimi Z kartos atstovus daro panašius į *Idealistus*, nes jie nelinkę daug mąstyti apie išorės veiksnius, remiasi konkrečiu momentu esančia situacija kaip *Rėmintojai* bei racionaliai bando pagrįsti ne visada teisingus savo sprendimus kaip *Reflektorius*.

Svarbu paminėti, kad 55 proc. respondentų teigė kol kas neturintys investavimo patirties ir į anketos klausimus atsakė kaip būsimi investuotojai. Viena iš priežasčių, kodėl ekonomiką ir finansus studijuojantys studentai neinvestuoja finansų rinkose, yra lėšų trūkumas, tačiau, kita vertus, tam įtakos gali turėti ir pasitikėjimo savimi stoka. Tyrimo rezultatai parodė, kad 57 proc. respondentų priklauso investuotojų asmenybės tipų grupei, kuriai, anot M. Pompian (2006), būdinga daugiau racionali nei neracionali elgsena finansų rinkose (INR, PFR, PNT investuotojų asmenybės tipai). 19 proc. respondentų pasižymi racionaliu elgesiu investuojant (PNR investuotojų asmenybės tipas). O 24 proc. respondentų elgseną finansų rinkose reikia tobulinti, nes jų elgsenai būdingas iracionalumas (IFT, IFR, INT ir PFT investuotojų asmenybės tipai). Dauguma tyrimo dalyvavusių studentų (beveik trečdalis) priklauso PFR (*Pragmatikas* / *Rėmintojas* / *Realistas*) investuotojų asmenybės tipui (1 pav.). Tai parodo, kad net ir studijuojančių ekonomiką ar finansus studentų elgsenai finansų rinkose būdingi tam tikri iracionalumo požymiai.

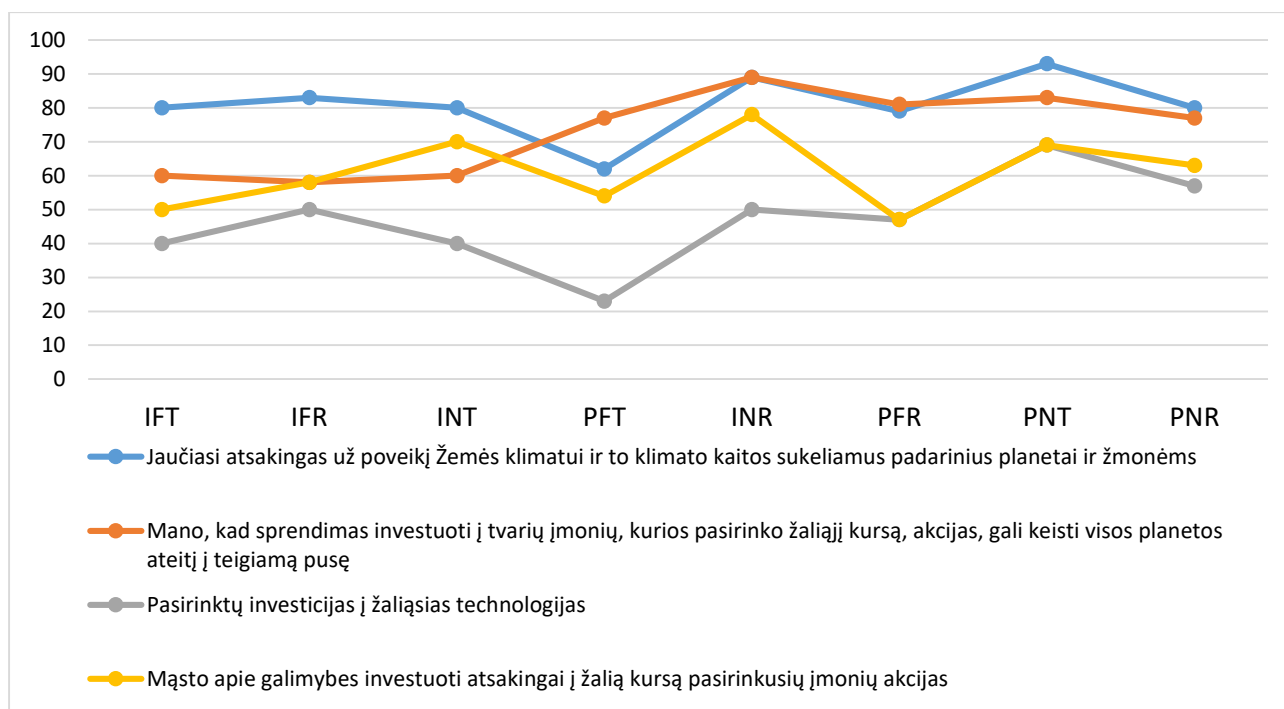
1 pav. Investuotojų asmenybės tipų pasiskirstymas (tipas, studentų skaičius ir procentai)

Gauti anketinės apklausos rezultatai patvirtina būdingus respondentų kartos bruožus: verslumą, tikėjimą savo idėjomis, aukštą informacinį raštingumą, gebėjimą valdyti didelį informacijos srautą ir pan.

Daugelio mokslininkų Z karta apibūdinama kaip materialistų karta, išsiskirianti dideliu vartotojiškumu, tačiau vertinanti tvarias idėjas. Didžioji dalis (82 proc.) respondentų jaučiasi atsakingi už poveikį Žemės klimatui, klimato kaitos sukeltus neigiamus padarinius planetai ir žmonėms. 77 proc. respondentų mano, kad sprendimas investuoti į tvarių įmonių, kurios pasirinko žalią kursą, akcijas gali teigiamai veikti

visos planetos ateitį. Pusė apklausoje dalyvavusių studentų investuotų į žaliąsias technologijas plėtojantių įmonių akcijas, nes mano, kad šis sektorius yra perspektyvus, o įmonės pasirinktas žaliasis kursas atitinka jų požiūrį į atsakingą investavimą. 59 proc. respondentų atsakė, kad po šios apklausos apmąstys savo galimybes investuoti į žaliąjį kursą pasirinkusių įmonių akcijas, 14 proc. teigė, kad jau dabar renkasi žaliąsias investicijas.

Analizuojant tyrimo rezultatus buvo nagrinėjami galimi sąryšiai tarp nustatytų investuotojų asmenybės tipų ir jų polinkio į žaliąjį investavimą. Pastebėtos tam tikros sąsajos tarp investuotojų tipų ir žaliąjo investavimo prioritetų (2 pav.).

2 pav. Polinkis į žaliąjį investavimą pagal investuotojų asmenybės tipą

Labiausiai į žaliąjį investavimą yra linkę PNT (*Pragmatikas / Integruotojas / Reflektorius*) investuotojų asmenybės tipo studentai. Net 93 proc. šio investuotojų tipo studentų nurodė, kad jaučiasi atsakingi už poveikį Žemės klimatui, klimato kaitos sukeltus neigiamus padarinius planetai bei žmonėms. Beveik 70 proc. nurodė, kad investuodami pasirinktų žaliąsias technologijas. Tik 17 proc. respondentų investuojant svarbiausia uždirbti kuo didesnę pelną. PNT investuotojų tipo grupė pasižymi giliu realybės suvokimu, mąsto plačiai ir yra jautrūs turto praradimams.

Tyrimas parodė, kad mažiausiai apie žaliąsias investicijas galvoja PFT (*Pragmatikas / Rėmintojas / Reflektorius*) investuotojų asmenybės tipo studentai. 62 proc. šio investuotojų tipo studentų jaučiasi atsakingi už poveikį Žemės klimatui bei klimato kaitos sukeltus neigiamus padarinius planetai ir žmonėms, 23 proc. investuodami pasirinktų

žaliąsias technologijas. 46 proc. šio investuotojų tipo studentams svarbiausia uždirbti kuo didesnę pelną, nepriklausomai nuo įmonės veiklos pobūdžio, todėl investuodami rinktųsi tą įmonę, kurios akcijos turi daugiau galimybių sugeneruoti didesnę grąžą.

Viena vertus, dauguma studentų jaučiasi atsakingi už poveikį Žemės klimatui, kita vertus, jie daugiau apie tai mąsto nei realiai šiuo metu būtų pasiruošę rinktis žaliąsias investicijas (žr. 2 pav.).

Atliktas žvalgomasis tyrimas atskleidė, kad Vilniaus kolegijoje ekonomiką ir finansus studijuojantys Z kartos atstovai linkę būti racionalūs finansų rinkose. Šie rezultatai panašūs į E. Biko ir A. Kavaliausko (2010) atlikto tyrimo, kurio metu buvo tiriama Lietuvos investuotojų elgsena (šiam tyrimo dauguma respondentų buvo vyresnės kartos atstovai), rezultatus. Reikia pabrėžti, kad tyrimo dalyvavo Ekonomikos fakulteto studentai, o, anot

R. Rosdiana (2020), N. D. Philippos ir Ch. Avdoulas (2020) bei M-H. Chen ir kt. (2019), racionalesnius sprendimus priima asmenys, turintys daugiau finansinių žinių. Šį tyrimą būtų įdomu atlikti su kitų fakultetų studentais ir palyginti gautus rezultatus.

Tyrimo ribotumai

Dauguma ekonomiką ir finansus studijuojančių studentų žino, koks atsakymas pagal dėstomą teorinį požiūrį turi būti teisingas ir tai galėjo tendencingai paveikti tyrimo rezultatus. Ateityje tyrimą numatoma plėsti ir įtraukti daugiau kitų studijų kryptių studentų, o gautus atsakymus palyginti.

Išvados

Taikant M. Pompian modelį pagal gautus atsakymus studentai buvo sugrupuoti į aštuonis investuotojų asmenybės tipus. Tyrimas parodė, kad didžioji dalis jame dalyvavusių studentų finansų rinkose elgiasi racionaliai ir tik nedidelė jų dalis investuodami yra labiau linkę pasikliauti emocijomis bei kitais psichologiniais veiksniais. Pasiskirstymo pagal investuotojų tipus rezultatai atskleidė, kad Z kartos asmenų investavimo įgūdžiai ir intuicija yra pakankamai geri. Daug studentų demonstravo

Literatūra

1. Anderson, A. & Robinson, D. T. (2021). Climate Fears and the Demand for Green Investment. Swedish House of Finance Research Paper, 19-14. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3490730
2. Artavanis, N. & Kara, S. (2020). Financial Literacy and Student Debt. *European Journal of Finance*, 26(4-5), 382-401.
3. Bikas, E. ir Kavaliauskas, A. (2010). Lietuvos investuotojų elgsena finansų krizės metu. *Verslas: Teorija ir praktika / Business: Theory and Practice*, 11(4), 370-380.
4. BofA Global Research, OK Zoomer: Gen Z Primer. (2020). BofA Thematic Proprietary Survey.
5. Chen, M-H., Chen, B. H. & Chi, Ch. I. (2019) Socially responsible investment by generation Z: a cross-cultural study of Taiwanese and American investors. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28(3), 334-350. doi.org/10.1080/19368623.2019.1525690
6. Chillakuri, B. & Mahanandia, R. (2018). Generation Z entering the workforce: The need for sustainable strategies in maximizing their talent. *Human Resource Management International Digest*, 26(4), 34-38. doi:10.1108/HRMID-01-2018-0006
7. Dolot, A. (2018). The characteristics of Generation Z. *E-Mentor*, 2(74). doi.org/10.15219/em74.1351
8. European Commission. (14 January 2020). Sustainable Europe Investment Plan: European

pragmatikams būdingas savybes, tokias kaip geras realybės ir savęs supratimas, poelgių pagrindimas analize. Tik nedidelė jų dalis buvo priskirti investavimo tipams, kuriems dar reikia mažinti per didelį optimizmą bei pasitikėjimą savimi.

Papildomu tyrimu buvo siekiama nustatyti studentų požiūrį į žaliąsias investicijas. Dauguma tyrimo dalyvavusių studentų jaučiasi atsakingi už kiekvieno investuotojo individualų poveikį Žemės klimatui, klimato kaitos sukeliamus padarinius planetai ir žmonėms, todėl yra linkę investuoti į žaliuosius vertybinius popierius, tačiau pastebėtas nemažas atotrūkis tarp nuomonės ir realaus noro bei pasiryžimo tai daryti.

Rekomendacija

Geresnės psichologinės žinios lemia realesni savęs ir pasaulio suvokimą. Baimių ir įtakos analizė bei jos naudojimas teigiamiems tikslams pasiekti gali palengvinti sprendimų priėmimą ir finansinės gerovės užtikrinimą. Finansinių technologijų naudojimas gali padidinti finansinius pajėgumus, supaprastinti finansų planavimo procesus, tapti patrauklia mokymosi priemone Z kartos studentams.

Žalieji finansai yra viena iš prioritetinių kryptių transformuojant ekonomiką. Svarbu, kad investuodami studentai vertintų šį aspektą.

- Green Deal Investment Plan. COM(2020), 21. Prieiga per internetą https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/860462/Commission%20Communication%20on%20the%20European%20Green%20Deal%20Investment%20Plan_EN.pdf
9. Fama, E. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
10. Hernandez-de-Menendez, M., Díaz, C. A. E. & Morales-Menendez, R. (2020). Educational experiences with Generation Z. *International Journal on Interactive Design and Manufacturing (IJIDeM)*, 14, 847-859. doi.org/10.1007/s12008-020-00674-9
11. Kocai, E. (2018). Z kartos vertybinis portretas – vartotojiškos visuomenės atspindys? *Socialinis ugdymas/ Socialinė edukacija – visuomenės kokybės sąlyga*, 49(2), 32-48. Prieiga per internetą <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/098f8e7a-0f47-4309-bc19-4246c0c61d8c/content>
12. Kumar, V., Dudani, R. & Latha, K. (2021). The big five personality traits and psychological biases: an exploratory study. *Current Psychology*. doi.org/10.1007/s12144-021-01999-8
13. Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas 2007 m. sausio 18 d. Nr. X-1024 Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.291835>

14. Philippas, N. D. & Avdoulas, Ch. (2020) Financial literacy and financial well-being among generation-Z university students: Evidence from Greece. *The European Journal of Finance*, 26 (4-5), 360-381. doi:10.1080/1351847X.2019.1701512
15. Pompian, M. M. (2006). *Behavioral Finance and Wealth Management*. New Jersey: John Wiley & Sons.
16. Rosdiana, R. (2020). Investment behavior in generation Z and millennial generation. *Dinasti International Journal of Economics, Finance and Accounting*, 1(5), 766-780. doi.org/10.38035/dijefa.v1i5.595

BEHAVIOUR OF GENERATION Z INVESTORS: THE CASE OF THE STUDENTS OF VILNIUS UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Summary

Rapidly developing fintech companies change the accessibility of the financial sector and encourage non-professional investors to become involved in financial markets. Generation Z, encompassing such features as high digital literacy, curiosity, and responsiveness to innovation, are eager to make decisions and consume very quickly. According to research, young people actively trade in financial markets, do not evaluate the risk and external factors, and demonstrate irrational behaviour. The review of the academic literature focusing on young Lithuanian investors' behaviour spotlighted the newest studies in investors' behaviour, characteristics of Generation Z, green investment, and young investors' behaviour. Then, a survey was conducted to categorise the interviewed students' behaviour according to their investment type. In addition to investment behaviour characteristics, respondents' attitude to green investments was tested. The research uses the survey not only to collect the data but also to persuade students that critical self-awareness and identification of their emotions might help them make rational and responsible investment decisions. Moreover, students are advised to not only concentrate on the return of investment but also have a broader view to be able to transform the world by choosing green investments. The research revealed that most students studying economics are prone to be rational. It is important for them to contribute to the greening of the world. However, they are still reluctant to apply their theoretical views to practice and are less likely to buy green investments in current reality. It should be taken into consideration that these students are from the Faculty of Economics. According to many scholars, more rational decision-making involves those who have more financial knowledge and are taught to analyse. The survey may have been influenced by respondents' desire to be more responsible for words than actions. It would be interesting to conduct a similar study with the students from other faculties and then compare the data obtained.

Keywords: investor's behaviour, investors' types, Generation Z, green investment.

Informacija apie autorius

dr. Giedrė Lapinskienė. VILNIUS TECH Verslo vadybos fakulteto docentė ir Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto mokslų projektų vadovė. Mokslinių tyrimų kryptys: darnus ekonominis vystymasis, žalias investavimas, finansinė analizė.

El. pašto adresas: giedre.lapinskiene@vilniustech.lt

Daiva Malakaitė. Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto Draudimo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: draudimas, asmeninių finansų valdymas.

El. pašto adresas: d.malakaite@ekf.viko.lt

Inga Pašiušienė. Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto Draudimo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: taikomoji matematika.

El. pašto adresas: i.pasiusiene@ekf.viko.lt

Laura Žarskienė. Vilniaus kolegijos Ekonomikos fakulteto Draudimo katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: psichologija.

El. pašto adresas: l.zarskiene@ekf.viko.lt